

Dilimiz, mədəniyyətimiz DİLİMİZİN SAFLIĞINA DÖVLƏT QAYGISI

Pəri Paşayeva,
*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru*

Məqalədə Azərbaycan dilinin türk dilləri ailəsində ən zəngin bir dil olmasından, onun inkişaf yolundan, Azərbaycan dilinin dövlət dili statusuna qaldırılmasından, bu sahədə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin xidmətlərindən bəhs edilir. Həmçinin məqalədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin dilimizin təkmilləşdirilməsinə dair son sərəncamlarının əhəmiyyəti vurğulanır.

Açar sözlər: dövlət dili, türk dilləri, orfoqrafiya, dilçilik.

Ключевые слова: государственные язык, тюркские языки, орфография, языкознание.

Key words: state language, Turkic languages, orthography, linguistics.

Azərbaycan dili müasir dünyada öz mahiyyətinə görə, türk dillərinin ən zəngin milli dillərindən biri sayılır. Xalqımızla bərabər yaranmış dilimiz ünsiyyət, fikir mübadiləsinin ən güdrətli vasitəsi və silahı kimi tarix boyu xalqımızın xidmətində dayanılmışdır. O insanların bir-birini başa düşməsinə, onların qarşılıqlı əlaqələrinə kömək etmiş, cəmiyyətin yetişməsinə təsir edən başlıca amillərdən biri olmuşdur. Xalqımızın tarixi kimi qədim olan dilimiz mədəniyyətimizin daşıyıcısıdır. Bu gün mükəmməl lüğət fondu, lüğət tərkibi, orfoqrafiyası, orfoepiyası, əlifbası olan Azərbaycan dili əhəngdar səslər sisteminə, zəngin və rəngarəng söz ehtiyatına malikdir. Xalqımızın iqtisadi, mədəni inkişafı ilə əlaqədar son dövrlərdə dilimizin inkişaf spektrləri daha da genişlənmiş, bu dildə diplomatik sənədlər, yüksək səviyyəli bədii, publisistik əsərlər yazılmışdır. Məhz bu dilin vasitəsilə Nizamiyə, Füzulilərə tanıdılmış, dünya klassiklərinin əsərləri xalqımızın mədəni sərəncamına çevrilmişdir. Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşması və inkişafında xüsusi rol oynamış Həsənoğlu, İmadəddin

Nəsimi, Şah İsmayıl Xətai, Füzuli, Vaqif pəoeziyası Azərbaycan ədəbi dilinin sabitləşməsi uğrunda ciddi mübarizə aparan M.F.Axundovun yetişməsi üçün zəmin olmuş, XX əsrdə isə Azərbaycan ədəbi dilini, "Molla Nəsrəddin", C.Məmməd-quluzadə, Sabir dilini formalaşdırması, 70 illik sovet rejimi dövründə isə S.Vurğun, S.Rüstəm, R.Zəki kimi şairlər, M.İbrahimov, M.Hüseyn, İ.Əfəndiyev kimi nəsr ustalarının zəhməti nəticəsində dilimiz bu günkü zirvəyə yüksəlmişdir. Müstəqillik illərində onun qol-qanad açması üçün şərait yaranmışdır. Azərbaycan dövləti dilimizin təkmilləşdirilməsi, onun zənginləşdirilməsi, mükəmməlləşdirilməsinə daim qayğı göstərmişdir.

"Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyasının yeni tərkibinin təşdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı" ötən illər ərzində Azərbaycan dilinin rəsmi statusunun təminatı və təbiiqinin təkmilləşdirilməsinə dair müxtəlif qanun, fərman və sərəncamların davamı kimi bu böyük dövlət əhəmiyyətli məsələnin yüksək səviyyədə

həllinə təkən vermişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sədr olduğu Azərbaycan Respublikasında Dövlət Dil Komissiyasının yeni tərkibinə xalqımızın ən tanınmış ictimai və elm, mədəniyyət xadimləri, yazıçılar, jurnalistlər daxil edilmişdir. Komissiyanın tərkibində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru, filologiya üzrə elmlər doktoru Buludxan Xəlilov da vardır.

Danılmaz faktıdır ki, Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi qəbul edilməsi, qorunması və inkişafı ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məlumdur ki, 20-ci, 30-cu, 40-ci, 50-ci, həmçinin 60-cı illərdə respublikamızda Azərbaycan dili hakimi olmamışdır. 50-ci illərdə Mirzə İbrahimovun təşəbbüsü ilə bu məsələ qaldırıldı da, təəssüf ki, öz həllini tapa bilməmişdir. Bununla yanaşı 70-ci illərin ortalarında o vaxt Azərbaycan Respublikasının rəhbəri olan Heydər Əliyev dil məsələsində öz mövqeyini açıq bildirmiş, çox böyük çətinliklə 1978-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına "Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir" maddəsinin daxil edilməsinə nail olmuşdur.

Müstəqillik illərində ana dilimizin inkişafı və qorunması sahəsində daha mühüm tədbirlər həyata keçirilmiş, ildən-ildə ana dilimizə göstərilən dövlət qayğısı nəticəsində xalqımızın milli ruhu yüksəlmiş, müstəqillik düşüncələri güclənərək dilimizin yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması kimi bir proses başlanmışdır. 1995-ci il 12 noyabrda qəbul edilmiş Konstitusiyamızın 21-ci maddəsində Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu təsbit edilmiş, dilimiz öz statusunu bir daha təsdiq etmişdir. Ulu öndərin "Dilimiz çox zəngin və əhəngdar dildir, darin tarixi köklərə malikdir. Şəxson mən öz ana dilimi çox sevirməm və bu dildə danışmağım la fəxr edirəm", - kimi müdrik kalamı

xalqımızın milli inam və əqidəsinə çevrilmişdir.

Məlumdur ki, müstəqilliyimizin ilk ilində latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası qəbul olunsada yalnız xeyli sonra ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin fərmanından sonra ölkəmizdə bütün yazılı sənədlərin latın qrafikası ilə aparılması üçün ciddi dövlət tədbirləri həyata keçirilmişdir.

Məlumat üçün xatırlatmaq lazımlərər ki, Qazaxıstanda latın əlifbasına keçməklə əlaqədar plan hələ indiki hazırlanır. Qazaxıstan vətəndaşı olan şəxslərə məxsus şəxsiyyət vəsiqələri və digər sənədlərin latın qrafikası əsasında tərtibi 2021-2023-cü illərdə nəzərdə tutulur, çap nəşrləri latın qrafikasına isə 2024-2025-ci illərdə keçiləcəkdir. Artıq bu barədə Qazaxıstan Prezidentinin sərəncamı vardır.

Türkdilli xalqların latın qrafikalı əlifbaya keçməsinə öndə gedən müstəqil Azərbaycan dövləti bütün sahələrdə olduğu kimi, dil siyasətində, əlifba sahəsində də ulu öndərin strateji kursuna sadıq qalaraq, onun siyasətini dərindən mənimsənərək və uğurla həyata keçirilməsinə ardıcıl diqqət yetirmişdir. Azərbaycan latın qrafikalı əlifbaya keçməklə əlaqədar 1926-cı ildə də ilk təşəbbüskər olmuşdur. Azərbaycan dilinin gözəlliyi, onun zənginliyi və digər xüsusiyyətləri tarixən də həmişə görkəmli şəxsiyyətlərinin diqqətini cəlb etmiş və Azərbaycan dili haqqında yadda qalan fikirlər söylənmişdir.

Böyük rus şairi M.Y.Lermontov demişdir: "...Mən bir çox dağlar aşdım, Şuşa, Quba və Şamaxı şəhərlərində oldum, azərbaycanca öyrənməyə başladım, həmin dil burada və ümumiyyətlə, Asiyada fransız dilinin Avropada olduğu qədər zəruri bir dildir".

Dilimizin inkişaf səviyyəsinin bariz ifadəsi olan Azərbaycan dilinin orfoqrafiyası bu günkü səviyyəyə yüksələnədək uzun bir

inkışafı yolu keçmişdir. XX əsrin əvvəllərində orfoqrafiya məsələsi prinsipial məsələlərdən biri kimi sayılsa da, Azərbaycanda birinci orfoqrafiya ilk dəfə 1929-cu ildə, ikinci orfoqrafiya 1936-cı ildə təsdiq edilib çap olunmuşdur. Orfoqrafiya qaydalarının geniş müzakirəsindən sonra yeni qaydalar 1938-ci ildə təsdiq olunmuş, yeni hazırlanmış orfoqrafiya qaydaları Xalq Komissarları Soveti tərəfindən təsdiq edilərək 1940-cı ildə "Azərbaycan dilinin orfoqrafiyası" adı altında çap olunmuşdur. Növbəti orfoqrafiya 1954-cü ildə nəşr edilmişdir. 1958-ci ildə çap olunmuş "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydaları" isə yeddi ilə qədər qüvvədə qalmış və 1975-ci ildə "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti" çapdan çıxmışdır.

Azərbaycan dilinin orfoqrafiyası hər dəfə təsdiq olunanda geniş müzakirədən keçirilmiş, təkmilləşdirilmiş və vahid yazı normalarına doğru inkışaf etdirilmişdir.

Azərbaycan Prezidentinin sərəncamı əsasında indi dilimizin orfoqrafiyası ilə bağlı ölkəmizdə geniş fikir mübadiləsi aparılır, təkliflər səslənir, hər sözlə, ifadəyə yeni və yaradıcı münasibət bildirilir. Bu da ana dilimizə dövlət səviyyəsində çox yüksək diqqət və əhəmiyyətinin ifadəsidir. Çox əlamətdar hadisədir ki, ali məktəblərimizdə "Nitq mədəniyyəti" fənni tədris edilir. Xüsusən asılı olmayaraq, həmin gələcək nitqə sahib olmaları qayğısına qalınır. Xalqımız unutmur ki, Əli Sultanlı, Mikayıl Rəfili, Şıxəli Qurbanov, İsmayıl Şıxlı nümunəvi və məharətli nitqləri ilə xalqımızın yaddaşında əbədi həkk olunmuşdur. Milli sərvətimiz olan ana dilimiz öz incəliyi ilə, mənə çarları ilə ürəkləri fəth edir, qəlbərdə işıqlı fikirlər oyadır.

Aydındır ki, bütün xalqlar öz dilini sevir, onun gözəlliyini dəyərləndirir. Qədim Yunan, Roma nitqləri dilin gözəlliyindən məharətlə istifadə etmişlər. Vaxtilə Böyük

Karl demişdir ki, dostla fransız dilində, qadınla italyan dilində, düşmənlə alman dilində, Allahla ispan dilində danışırsan. Öz dilini sevən M.Y.Lomonosov isə demişdir: "əgər o, rus dilini bilsəydi, deyərdi ki, hamı ilə rusca danışırsan". Bizim S.M.Qonizadə isə demişdir: "Həqiqətdə Azərbaycan dili öz təbiətinə görə çox elastikdir və asanlıqla zərif üslubi formalara düşmə bəcarığına malik olmaqla öz xüsusiyyətləri ilə fəxr edə bilər. Buna hər hansı bir başqa dildə az təsadüf etmək olar".

Azərbaycan dili yeni və yüksək inkışaf mərhələsindədir. Onu bu səviyyədə saxlamaq, daha ucalara qaldırmaq züvəllərimizdən, ali məktəb partasında oxuyan tələbələrimizdən çox asılıdır.

Azərbaycan dilinin özünəməxsus gözəlliyi və əhəmiyyəti həmişə öz xalqına baş ucalığı gətirmişdir. Azərbaycan dilində dünya mədəniyyətini zənginləşdirən sənət abidələri yaradılmışdır.

Azərbaycan dili hazırkı inkışaf səviyyəsinə çatmaq üçün böyük mübarizədən keçmiş, onun tarix meydanından çıxarılmasına qarşı sınaq gərmə, öz varlığını qorumuşdur. Hələ 1971-ci ildə "Наука и жизнь" jurnalında, sovet dövründə çap olunmuş bir məqalədə deyilirdi: "Azərbaycanlılar - Qafqazın antropoloji cəhətdə xüsusi bir xalqı, Azərbaycan sakinləri və Cənubi Dağıstanın etnik qrupları üçün xarakterik spesifik bir qrupun nümayəndələridir".

Bu gün də türkologiya elmi Azərbaycan xalqının qədimliyini inkar etmir.

Ulu öndər "dilimiz dərindən tarixi köklərə malikdir" - deyəndə də möhür bunları nəzərdə tutmuşdur. Müstəqillik illərində ulu öndər Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış qanunlar, qərarlar və sərəncamlar da bu tarixi ənənələrini yaşadımasına xidmət edir.

"Azərbaycan dilinin globallaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun

istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkışafına dair Dövlət Proqramı haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 may 2012-ci il tarixli Sərəncamı dövlətimizin və onun rəhbərinin ana dilinə dövlət qayğısının ən bariz ifadəsidir. Hazırda Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydalarına yenidən baxılır, ona çox həssas məsələ kimi yanaşılır. Qloballaşan dünyada milli dillərin qorunması və inkışafı olduqca vacib problemlərdən biridir. Dünya dilləri içərisində doğma dilin əriməsinə imkan verilməməlidir. Təsədüfi deyildir ki, müstəqillik illərində "Azərbaycan dilinin orfoqrafiyası lüğəti" iki dəfə: 2004 və 2013-cü illərdə nəşr olunmuşdur. Hər iki lüğət dilimiz üçün yeni hadisə olsa da, yəni də təkmilləşdirilməsi lazım sayılır. Ona görə də, bütün xalqımızın iştirakı ilə dilimizin orfoqrafiya qaydalarının tənzimlənməsi sahəsində qüzgün iş gedir. "Azərbaycan dilinin Orfoqrafiya Qaydaları"nın hazırlanması üçün işçi qrupu mütəxəssislərin təklifləri toplanılır, ümumiləşdirilir.

Dilimizin saflığına dövlət qayğısı ali məktəb müəllimləri və tələbələrindən üzünə böyük və məsuliyyətli vəzifələr qoyur. Müəhazirə oxuyan hər bir müəllimin nitqi aydın olmalı və sözlərin səlisliyinə, orfoepiya qaydalarına düzgün riayət edilməlidir. Tələbələr şifahi nitqində hər sözün orfoepik qayda tələffüzünə alışımalı və nitqin gözəlliyinə say etmirlər. Mütaliə bililiyi zənginləşdirdiyi, dili solisləşdirdiyi üçün kitab mədəniyyəti tələbənin riayət olunmalıdır. A.A.Çexov "İnsanda hər şey gözəl olmalıdır" dedikdə, həm də insanın nitqinin gözəlliyini nəzərdə tutmuşdur. XXI əsr vətəndaşının dili də onun intellekti ilə ayaqlaşmalıdır.

Sonda bir arzumuz və tövsiyəmiz qalır ki, o da dilimizi sevmək, onu qorumaq, dövlət səviyyəsində göstərilən qayğıya, əməli işlə layiqli cavab verməkdir.

Rəyçi: f.e.d., dos. M.Hüseynov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət dil komissiyasının yeni tərkibinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. //Azərbaycan məktəbi, 2017, № 6.
2. Qurbanov A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. Bakı, 1987.
3. Azərbaycan Dilinin Orfoqrafiya lüğəti. Bakı, 2012.
4. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, 2013.

П.Пашаева

Забота государства о чистоте языка Резюме

В статье рассматривается тот факт, что азербайджанский язык является одним из самых богатых языков в семье тюркских языков. Также уделено внимание вопросу развития азербайджанского языка и его статуса, как государственного языка. Кроме этого подчеркиваются заслуги общенационального лидера Гейдара Алиева в этой области.

P.Pashayeva

Care of the state about the purity of language Summary

The article considers the fact that the Azerbaijani language is one of the richest languages in the family of Turkic languages. Attention is also paid to the development of the Azerbaijani language and its status as a state language. In addition, the merits of the national leader Heydar Aliyev in this area are underlined.